

08 HAZİRAN 1992

10

ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

10. Sayı

Atatürk Üniversitesi Basımevi-ERZURUM, 1991

İSLÂMİN İNSANA TANIDIĞI BAZI TEMEL HAKLAR ve VEDA HUTBESİ

9. sayıdan devam

Dr. İbrahim BAYRAKTAR

4- Câhiliyye devrinin faizi de sakıttır. İlk iskat ettiğim faiz bizim (yani) Abbâs b. Abdî'l-Müttâlib'in faizidir. Bu faizin hepsi muhakkak sakıttır.

5- Kadınlar hakkında Allah'tan korkun. Çünkü siz onları Allah'ın emarıyla aldınız ve onları Allah'ın kelimesiyle (izniyle) kendinize helâl edindiniz.

6- Döşeklerinize, sevmediğiniz bir kimseyi ayak bastırmamaları (sevmediğiniz kimseleri evinize almamaları, eşyanıza oturtmamaları), sizin onların üzerindeki hakkınızdır.

7- Bunu yaparlarsa onları, zarar vermemek şartıyla dövün.

8- Onların sizin üzerinizdeki hakkı da, yiyeceklerini, giyeceklerini maruf şekilde vermenizdir..."¹³²

9- "...Allâh, her insanın mirastan nasibini tayin etmiştir. Artık varise vasiyyet yoktur.

10- Dikkat edin çocuk kadına aittir. Zani için mahrumiyet vardır.

11- Kim kendisini, babasından başkasına nisbet ederse, efendisinden başkasını mevlâ edinirse, Allâh'ın, meleklerin, halkın ve hepsinin lâneti onun üzerine olsun..."¹³³

12- "...Dikkat edin, benden sonra birbirinizin boynunu vuran kâfirler olmaya dönmeyin"¹³⁴.

13- "...Ey halk... sizin üzerinize kulağı kesik, habeşli bir kölede amir olsa, Allah'ın kitabı ile hükmettiği müddetçe onu dinleyin, itaat edin"¹³⁵

14- "... Kölelerinizi, tavsiye ederim. Yediğinizden yediriniz, giydığınızden giydiriniz. Af edemeyeceğiniz bir kusur işlerlerse satınuz.

15- Allah'ın kullarına azab etmeyiniz"¹³⁶

16- "... Dikkat edin zaman dolaştı. Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki şekline döndü. Sene 12 aydır. Dördü harem aydır. Üçü arka arkaya gelir. Zü'l-Kade, Zü'l-Hicce, Muharrem. Bir de

¹³² Bu sekiz madde şu kaynaklardan çıkarılmıştır.

El-Buhâri el-İlm, 10, 1, 24; El-Edâhi, VI, 235; Müslim, el-Hac, 19II, 886-890, h.no: 1218) ; Ebu Dâvud, el-Hac, 57 (II, 461-452h. no:1905); Et-Tirmizî, el-Fiten, 2 (IV, h. no: 2159).

¹³³ İbn Sa'd, et-Tabakât II, 183. Amr b. Hârice rivâyet etmiştir.

¹³⁴ İbn Sa'd, a.g.e., II, 184. Ebu Gâdiye rivâyet etmiştir. Senedi zayıftır.

¹³⁵ İbn Sa'd, a.g.e., II, 185; Ummu'l-Hüseyn rivâyet etmiştir; Müslim el-İmâre 8 (III, 1468 h. no: 1838).

¹³⁶ İbn Sa'd, a.g.e., II, 185; Zeyd b. el-Hattab rivâyet etmiştir.

Cemâziye'l-Ahır ile Şaban'ın arasındaki Receb ayıdır..."¹³⁷.

17- "... hiç bir suçlu kendi nefisinden başka kimse aleyhine suç işlemiş olmaz. Evlâd, babasının suçundan dolayı cezalandırılmaz. Baba da evlâdının suçundan dolayı sorumlu tutulmaz..."¹³⁸

18- "...dikkat edin, zulmetmeyin, zulmetmeyin, zulmetmeyin. Müslüman bir kimsenin malı ancak kendi rızasıyla verirse helâl olur..."

19- "...dikkat edin artık şeytan, namaz kılanların kendisine kul olacağından ümidini kesmiştir. Ancak aranızda bozgunculuk çıkarmadan ümidini kesmemiştir..."

20- "... kimin yanında bir emanet varsa sahibine versin..."¹³⁹

21- "Ey insanlar, Rabbiniz birdir, babanız birdir. Dikkat edin arabin, aceme, acemin araba; siyah derilinin kırmızı deriliye, kırmızılının, siyah deriliye üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takva iledir..."¹⁴⁰

22- "... Benden sonra başka bir peygamber, sizden sonra başka bir ümmet yoktur"¹⁴¹.

23- "... müslümân, elinden ve dilinden müslümanların kurtulduğu kimsedir..."

24- "... mümin, halkın mal ve nefisleri hususunda kendinden emin oldukları kimsedir..."

25- "... mühacir hata ve günahları terkedendir ..."

26- "... mücâhid ise kendisini Allah'a itaat yolunda yoran kimsedir"¹⁴².

27- "... müminin mü'mine her şeyi haramdır. Bugünün muhterem olduğu gibi. Bir kimsenin, ölü etini yemek gibi kerih olan-başkasının gıybetini yapması, ırzına tecavvüz etmesi haramdır. Onu itmekle ona sıkıntı vermesi de haramdır"¹⁴³

28- "... fakirlere tasaddukta bulunun, onları gözetin. Bilmiyorum belki beni bugünden sonra bir daha göremezsiniz..."

29- "...Yemenliler için, ihrama giriş yeri Ye'lemem, İrk'lılar için de Zâtu'irk'dir"¹⁴⁴.

30- "...hac ibadetini benden görerek yapınız..."¹⁴⁵.

31- "...her peygamberin mâkbul bir duası dünyada gerçekleşmiştir. Ben mâkbul duamı kıyamet günü Rabbinin yanında

¹³⁷ İbn Sa'd, a.g.e., II, 186; Ebu Bekre rivâyet etmiştir.

¹³⁸ İbn Mâce, el-Menâsik, 84 (II, 1025 h. no; 3074) Amr b. el-Ahvas rivâyet etmiştir.

¹³⁹ El-Haysemî, Mecmeu'z-Zevâid, III, 266; Râvisi Ebu harre sâkadır.

¹⁴⁰ El-Haysemî, a.g.e., III, 266. Sahih'tir.

¹⁴¹ El-Haysemî a.g.e., III, 268; İbn Ömer rivâyet etmiştir.

¹⁴² El-Haysemî a.g.e., III, 268.

¹⁴³ El-Haysemî a.g.e., III, 268; Râvisi Muhammed b. İsmail zayıftır.

¹⁴⁴ El-Haysemî, a.g.e., III, 269.

¹⁴⁵ El-Haysemî, a.g.e., III, 269; Mechul râvisi vardır.

yapmak için saklıyorum..."

32- "... O gün Peygamberler ümmetinin çokluğuyla iftihâr edecektir. Beni mahçup etmeyiniz. Ben havzın (çeşitli meşrubat göllerinin) kapısında sizi bekliyorum."146.

33- "...Allah adına yalan yere yemin etmeyin. Kim Allah adına yalan yere yemin ederse Allah onun yalanını ortaya çıkarır"147.

34- "...Ey Kureyş, halk ahireti kazanırken siz dünyayı omuzlamayın. Ben (o gün) size bir şey kazandıramam"148.

35- "... Rabbînze ibadet ediniz. Beş vakit namazınızı kılınız. Bir ay orucunuzu tutunuz. İdarecilerinize itaat ediniz. Sonra rabbînzin cennetine giriniz"149.

36- "...Kâbeye hizmet görevi ile hacılara su verme vazifesi müstesna cahiliyye devrinin adedleri kaldırılmıştır..."

37- "... kasten adam öldürenin cezası kısıdır. Kaste benzeyen öldürme ise degenekle, taşla öldürmektir. Bunun cezası da 100 devedir. Bunu artıran cahiliyye halkından olur..."150.

38- "... burada hazır olan (bu sözleri) olmayanlara teblig etsin..."151.

Veda Hutbesi'nden bahseden kaynaklarda daha değişik konulara temas edilmiştir. Biz en bariz ve en mühim metinleri burada zikrettik.

B- İnsan Hakları Beyannamesi:

Daha önce kendisinden söz edildiği gibi, insan hakları beyannâmesi 1948 tarihinde kabul edilmiştir. Bu beyanname 31 maddeden ibarettir. Muhtevası dört katagoriye ayrılarak incelenmiştir.

Birinci katagoriye, 1789 tarihli Fransız inkılabından beri gelenekleşen klasik ferdi hak ve hürriyetler girer. İkinci katagoriyi aile hakları, üçüncüyü siyasi haklar ve kamu hürriyetleri, dördüncüyü ise ekonomik ve sosyal haklar teşkil etmektedir152.

C- Veda Hutbesi İle İnsan Hakları Beyannâmesinin Kısaca Mukayesesi:

Bilindiği gibi Fransız ihtilaliyle başlayan ve 1948 tarihinde olgunlaşmış yayılan "cihanşumûl insan hakları beyannamesi" nin

146 El-Haysemî, a.g.e., III, 271.

147 El-Haysemî, a.g.e., III, 271; Ravisi ali b. Yezid hakkında ihtilâf vardır. Hadisi Ebu Umâme rivâyet etmiştir.

148 El-Haysemî, a.g.e., III, 272; Et-Atâ b. Halid rivâyet etmiştir.

149 El-Haysemî, a.g.e., III, 274.

150 Hamidullah, M. Mecmuatu'l-Vesâik, s. 307-309.

151 Çelik, F. Edib, Milletlerarası Hukuk, s. 470.

152 El-Haysemî, a.g.e., III, 266.

teşekkülü kolay olmamıştır. Fransız ihtilalinde çok çetin mücadelelerden sonra 17 maddeden ibaret olan "hukuku beşer", yani "insan hakları bildirisi" yayınlandı. Bu beyânnameyi inceleyen heyet arasında general Lafayet'te bulunuyordu. Onun, İslâm hukukunun zenginliğini ve hürriyetini görünce bu dini yayan yüce Peygamber'e karşı hayret ve takdirini tutamayarak, "Ey şanlı arab, aşkolsun sana, adaletin ta kendisini bulmuşsun." diye haykırdığını bize yine garblılar haber vermiştir¹⁵³.

Şimdi burada insan hakları beyannamesini ve buna tekâbul eden Veda Hutbesi'nin madde ve bazı cümlelerini yazarak okuyucuya mukâyese yapma imkânını vermek istiyoruz¹⁵⁴. İnsan Hakları Beyannamesi'nin dört kategoriden ibaret olduğunu daha önce zikretmiştik. Birinci kategoride 16 madde bulunmaktadır. Bunları sıra ile kaydedelim.

A- Ferdi Haklar:

Madde 1- Bütün insanlar hür, müsâvi, hak ve şeref sahibi olarak doğarlar. İnsanlara akıl ve muhakeme kabiliyeti bahşedilmiştir. Ve onlar birbirine karşı kardeşlik hissi ile hareket etmelidirler.

Hutbenin 21. maddesinde, "... Rabbiniz birdir, babanız birdir.. denilerek yukarıdaki maddedeki haklara işaret edilmektedir.

Madde 2- Irk, renk, cinsiyet, dil, din, siyâset ve başka çeşit fikirler, millî ve sosyal menşe, mülkiyet veya diğer herhangi bir durum nazar-ı dikkate alınmaksızın herkes bu beyânnamede bahsolunan bütün hak ve hürriyetlerden istifade ederler.

Bak vedâ hutbesi madde 21.

Madde 3- Bir kimsenin mensub olduğu memleketin siyâsi, hukukî ve devletler arası statüsü itibariyle müstakil, manda altında veya kendi kendini idare etmeyen veya diğer herhangi bir şekilde hakimiyeti tehdit edilmiş bulunması bakımından hiç bir fark gözetilmez. Bak hütbe madde 21.

Madde 4- Herkes hayat, hürriyet ve şahsî emniyet haklarına sahiptir. Hütbe'de "...şüphesiz ki sizin kanlarınız, ve mallarınız birbirinize haramdır" buyrularak mezkûr haklar tescil edilmektedir.

¹⁵³ Gürkan Ahmet, a.g.e., s. 325.

¹⁵⁴ İnsan hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukuku ile Mukayesesi bir çok müellif tarafından yapıldığı için burada böyle bir mukâyeseye yer verilmedi. Bak, Hüseyin Kazım Kadri, İnsan Hakları Beyannamesi'nin İslâm Hukukuna Göre İzahı, İstanbul, 1949; Canan İbrahim, Çocuk Hakları Beyannamesi, ışığında İslâm'da Çocuk Hakları, İstanbul 1980; Heyet, İnsan Hakları (trc. Tanju Yunt) İstanbul, 1987; Hatemi Hüseyin, İnsan Hakları Öğretisi İstanbul, 1988; Evrensel İnsan Hakları İslâm Bildirisi'nin de 23 maddeden ibaret olduğu görülmüştür. Bak. Kitap Dergisi, sayı, 24 Şubat 1989, s. 54-57; Armağan Servet, Prof. Dr. İslâm Hukukunda Temel Hak ve Hürriyetler, Ankara, ts. (1988-?) Diyanet İşleri Yayınları. Bu eserde İslâmî Haklar, Modern Hukuk Sistemi içinde İncelenmiştir.

Madde 5- Hiç bir kimse esâret veya zecrî hizmet altında tutulamaz. Esaret ve her çeşit esir ticareti yasak edilecektir. Hütbe'nin 14 ve 15. maddelerinde "... kölelerinizi tavsiye ederim," "... Allah'ın kullarına azab etmeyiniz." sözleriyle kölelerin haklarından bahsedilmiştir. Kölelerin azad edilmesi ise tedrici bir şekilde olacaktır.

Madde 6- Hiç bir kimseye işkence yapılamaz. Veya vahşice, gayri insani veya haysiyeti ihlâl edici muamele ve cezalar tatbik edilemez. Bak. Hütbe madde, 15, 23, 24.

Madde 7- Herkkesin her yerde kanun karşısında kendini müdafaa etmeye hakkı vardır.

Madde 8- Kanun karşısında herkes müsavidir. Ve fark gözetilmeksizin herkes kanun tarafından aynı şekilde himâye edilir. Herkes bu beyânnamenin her hangi bir şekilde ihlâli suretiyle farklı muameleye tabi tutulmasına ve böyle farklı bir muamelenin tahrik edilmesine karşı aynı derecede himayeye mazhardır. Bak Hütbe madde, 17.

Madde 9- Herkes, kendisine anayasa veya kanun tarafından temin edilen esas haklar ve her hangi bir şekilde ihlâl edildiği takdirde selâhiyetli, milli mahkemeye müracaat edip bunun ber taraf edilmesini istemek hakkına haizdir.

Madde 10- Hiç bir kimse keyfi tevkife, mahkumiyete ve sürgüne tabi tutulmaz. Hütbe madde, 17-18.

Madde 11- Herkes haklarını, borçlarını ve kendisine isnad olunan herhangi bir suç karşı, kendini müdafaa ederken, müstakil ve tarafsız bir mahkeme huzurunda, açık bir tarzda ve tam bir müsavât içinde muhakeme edilmesini istemek hakkına haizdir.

Madde 12- 1. Cezâyî müstelzim bir suç işlemiş olan herkes suçlu olduğu isbat edilinceye kadar masum addolunduğu gibi hususi muhakeme karşısında kendini müdafaa için mevcut bütün teminatlardan istifade eder.

2. İşlediği anda milli veya milletlerarası hukuka göre cezayı müstelzim bir suç sayılmayan fiillerden dolayı hiç bir kimse suçlu addedilmez. Aynı şekilde, cezayı müstelzim suç işlediği sırada tatbik edilmekte olan kanundaki cezalardan daha ağır cezalara mahkum edilemez. bak. Hütbe madde 37.

Madde 13- Hiç bir kimsenin ailesine, ikâmetgâhına ve muhaberelerine veya şeref ve itibarına keyfi bir şekilde müdahale edilemez. Böyle bir taarruz ve veya müdahaleye karşısında herkes kanunun himayesini isteyebilir. Bak hütbe madde 6.27.

Madde 14- 1. Herkes kendi memleketinin hudutları içinde hürriyet veya seyahat ve mesken seçimi haklarından istifade eder.

2- Herkes kendi memleketi dahil, herhangi bir memleketi terketmekte ve kendi memleketine dönmekte serbesttir.

Madde 15- 1. Herkes diğer memlekete iltica etmek suretiyle zulümden kurtulmak hakkına haizdir.

2. Bu hak, siyasi olmayan suçların veya birleşmiş milletlerin prensip ve maksatlarına aykırı fiilden hasil olan ihtilâfların mevcudiyeti halinde kullanılmaz.

Madde 16- 1. Herkesin bir milletin tebaası olmak hakkıdır.

2. Hiç bir kimse keyfi surette vatandaşlıktan iskat olunamaz veya tabiyetini değiştirmek hakkından mahrum edilemez.

B, Aile Hakları:

İnsan Hakları Beyannamesi'nin 2. kategorisi aile hayatı ile ilgilidir.

Madde 17- 1. Irk, din ve milliyet gibi hususlar nazarı dikkate alınmaksızın rüşt yaşını iktisab etmiş her kadın ve erkek evlenmek ve aile kurmak hakkına sahiptir. Evlenme hususunda, evlilik ve boşanma esnasında taraflar müsavi haklara sahiptir.

2- Evlenme, ancak tarafların serbest ve tam rızası bulunduğu takdirde muteberdir.

3- Aile, cemiyetin tabii ve ana uzvudur. ve cemiyet ile devletin himayesine mazhardır. Bak. Hütbe, madde, 5,6,7,8.

C- Beyannâmenin 3. kategorisi siyasi haklar ve kamu hürriyetleri hakkındadır.

Madde 18- 1. Herkesin gerek şahsen ve gerek müştereken mülkiyet hakkı vardır.

2. Hiç kimsenin mülkiyetine keyfi surette el konamaz. Bak hütbe madde 1, 18,24.

Madde 19- herkes fikir, vicdan ve din hürriyetinden faydalanır. Bu hakkın hudutları içine, din ve inanç değiştirmek, gerek şahsen, gerek müştereken, hususi veya umumi şekilde dinini veya inancını fil, tedrisat, ibadet ve riayet sahalarında izhar etmek serbestisi de dahildir.

Madde 20- Herkes fikir ve yazı hürriyetinden istifade eder. Bu hudutlar içine, herkesin müdahale edilmeden istediği fikre sahip olması ve herhangi bir malumat ve fikri istediği vasıta ile aramak, kabul ve mübadele etmek hakkı da girer.

Madde 21- 1. Herkes, gayesi cebir ve şiddet olmamak şartıyla, toplanmak ve cemiyet kurmak hürriyetinden istifade eder.

2. Herkes memleketinde mevcut amme hizmetlerinde vazife görmek hususunda müsavi hak sahibidir.

3. Hükümetlerin mesruiyeti üzerinde baş rolü halkın iradesi oynar. Bu irade muntazam, hilesiz, umumi ve gizli reyyle veya aynı şartları temin eden serbest seçim usulleriyle yapılan seçimlerle tezahür eder. Bak hütbe madde 13,55.

D- Ekonomik ve Sosyal Haklar:

Madde 23- Cemiyetin bir uzvu olarak herkes sosyal emniyet hakkından faydalanır. Ve milli gayret ile milletlerarası işbirliği sayesinde ve her devletin teşkilât ve vasıtalarının müsadese nisbetinde, şahsiyetinin serbest gelişmesini temin edecek olan ekonomik, sosyal ve kültürel menfaatlerden istifade eder.

Madde 24- 1. Herkes çalışma ve meslek seçme hürriyetinden elverişli çalışma şartlarından ve işsizlik halinde himaye gibi haklardan istifade eder.

2. Fark gözetilmeksizin herkes, müsavi işler için müsavi ücret istemek hakkını haizdir.

3. Çalışan herkes, kendisine ve ailesinin mevcudiyetine, insan şerefine yakışır bir şekil verebilmesi için, münasib ve uygun bir ücret istemek hakkını haizdir ve ihtiyacı olduğu takdirde diğer sosyal tedbirler ile de desteklenmelidir.

4. Herkesin kendi menfaatini korumak için işçi sendikaları teşkil ve kurmuş olanlara iltihak etmek hakkını haizdir.

Madde 25- Herkes, çalışma müddetlerini makul bir hadde indirmek ve ücret hakkı tanınan bayramlar dahil olmak üzere, istirahat etmek ve dinlenmek hakkını haizdir.

Madde 26- 1. Herkesin, yiyecek, giyecek, mesken ve tıbbi hususlar dahil, kendisinin ve ailesinin sıhhat ve refahı için lüzumlu olan bir hayat seviyesinde yaşamaya hakkı vardır. Ve lüzumlu işsizlik, hastalık, sakatlık, dulluk ve ihtiyarlık veya kendi iradesine tabi olmayan diğer herhangi bir vaziyetten doğan geçim güçlükleri halinde yardım istemek hakkı da vardır.

2. Anneler ve çocuklar hususi bir ihtimam ve yardıma mazhar olurlar. Bütün çocuklar, evlilik içinde doğsun doğmasın, aynı sosyal himâyeye tabi olacaktırlar.

Hütbeye madde 4- "Cahiliyyet devrinin faizi sakattır...", madde 18'de "...müslüman bir kimsenin malı, ancak kendi rızasıyla verirse helâl olur" sözleriyle iktisadi konulara temas edilmiştir.

Madde 27- 1. Herkesin tahsilden istifade etmeye hakkı vardır. Tahsil hiç olmazsa ilk mektepde ve başlangıç safhalarında parasızdır. İlk tahsil mecburi olacaktır. Umumiyetle teknik ve mesleki tahsil de temin edilecektir. Ve daha yüksek tahsil, liyâkat ve kabiliyet derecesine göre herkese açık bulundurulacaktır.

2. Tahsil gayesi insanların şahsiyetini tam bir şekilde olgunlaştırmak ve insan haklarına ve esas hürriyetlere karşı saygıyı kuvvetlendirmek ve bütün milletler, ırkı ve dinî teşekküller arasındaki faaliyetleri kuvvetlendirmektir.

3. Allelere, çocuklarına verilecek tahsili seçmek hususunda mukaddem bir hak tanınmıştır.

Hütbeye de 38. son madde olarak ilmin tebliğinden söz edilmiş, tahsile verilen önem ortaya konmuştur.

Madde 28- 1. Herkesin serbestçe cemiyetin kültürel hayatına iştirak etme, sanat ve ilmi tekamülden ve bunların semerelerinden istifade etme hakkı vardır.

2. Herkesin müellifi bulunduğu ilmi, edebî veya sanata taalluk eden herhangi bir eserden mütevellit, maddî ve manevî menfaatlerini müdafaa edebilmek hakkı vardır.

Madde 29- Herkesin bu beyannamede zikredilen hak ve hürriyetleri tam bir şekilde gerçekleştirecek sosyal ve devletlerarası bir nizam içinde yaşamak hakkı vardır.

Madde 30- 1. Herkesin kendi şahsiyetinin serbest ve tam bir şekilde olgunlaşmasını mümkün kılan topluluğa karşı vazifeleri vardır.

2. Hak ve hürriyetlerini kullanırken herkes yalnız kanun tarafından başkalarının hak ve hürriyetlerini tanımak ve saymak maksadıyla ve ahlâkî ihtiyaçları, amme intizamını ve demokrat bir cemiyetteki umumî menfaati tam bir şekilde temin için konulan tahditlere tabi olur.

3. Bu hak ve hürriyetler hiç bir şekilde Birleşmiş Milletlerin maksat ve prensiplerine aykırı olarak kullailmaz.

Madde 31- Bu beyannamede bahsolunan hususlardan hiç biri muayyen devletlere, şahıslara veya gruplara burada yazılı hakların hiç biri aleyhinde veya bunları yok etmek hususunda faaliyete geçmeye hak verecek şekilde tefsir olunamaz¹⁵⁵.

SONUÇ

Kâinatın hâliki yüce Allâh, insanlığını, çeşitli inançlara sahip olsa da bir ana ile bir babadan (Adem ile Havvâ'dan) dünyaya getirmiştir. İnsanca yaşamaları için de gönderdiği dinlerle bilhassa son din olan İslâm dîni ile en büyük hakları kendilerine tanımıştır. Dinin geliş maksatı sayılan bu haklar; din hürriyeti, hayat hakkı, aklı koruma, nesli koruma ve mali korumadır. Tabii olan bu haklar, her insanın doğuştan sahip olduğu haklardır. Bunların yanında insana tanınan daha başka hak ve hürriyetler de vardır.

Bu arada islâma göre işlediğimiz tâbî ve mükteseb hakların Hz. Peygamber'in insanlığa yaptığı son Vedâ Hütbesi'nde, en güzel bir şekilde özetlediğini görmekteyiz. Bu vesileyle Vedâ Hütbesi'ni çeşitli hadis ve sîret kaynaklarından derleyerek bir araya getirdik. Bunu insanlığın 20. asırda ancak dustur edebildiği "Cihansûmul " insan hakları beyannâmesi ile mukâyese ettik. Birinde olmayan konuların diğerinde olduğunu gördük. Bu tâbî bir durumdur. Zira Vedâ Hütbesi Peygamberimizin hütbelerinden biridir. Bunda beyan edilen hakları tamamlayan daha nice hütbeleri vardır. Bunun hususiyeti son vedâ

¹⁵⁵ Beyannâme için Bak. Hüseyin Kazım Kadri, İnsan Hakları, s. 90-95.

haccında söylenmesi ve bir de, asri saadetteki en büyük kalabalığa karşı irad edilmesidir.

Mukayese sonunda, beyânnâmenin ferdi haklardan söz eden kategorisinin, çalışmamızın beş tabii hak kısmında, aile haklarından bahseden ikinci kategorinin de çalışmamızın aileyi koruma hakkı kısmında, üçüncü kategorisinin, mükteseb haklar kısmında, dördüncü kategorisinin ise malın korunması kısmında, kısmen de olsa işlendiğini kaydedelim. Ayrıca Vedâ Hütbesi'nin de insan haklarının bir çoğunu ihtiva ettiğini, hütbenin maddelerini kaydetmekle kısaca belirttik. Bunun yanında hütbenin daha nice saadete vesile olacak emirlere sahip bulunduğunu da ortaya koyduk.

KAYNAKLAR

- Akseki, Ahmed Hamdi, Ahlâk İlmî (Sadeleştiren Ali Arslan Aydın) Ankara, tarihsiz, 3. baskı.
- Abdullâh Diraz, Dirâsutu'l-İslâmiyye, Beyrut, 1924.
- Abdulkerim Zeydân, Ahkâmü'z-Zimmiyyin vel'-Müsteminin Bağdat 1963
- Abdulkerim Zeydân, El-Veciz fi usul'l-Fıkh, Bağdat 1973, Ofset.
- Alâuddin el-Hindi, Kenzu'l-Ummâl, I, XVI, Beyrut, 1979.
- Abdurrahman el-İcî, Şerhu'l-Mevakıf I-II, İstanbul, tarihsiz.
- Bayraktar İbrahim, Hz. Peygamber'in Şemâilî, İstanbul, 1991.
- Baktır mustafa, İslâm Hukukunda Zaruret Halli, Ankara, tarihsiz.
- Bilmen Ö. Nasuhi, Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı, Fıkhiyye, Kamusu I-VIII, İstanbul, 1976.
- El-Buhâri, El-Câmiu's-Sahih, I-VIII, İstanbul, H. 1315.
- Canan İbrahim, Çocuk Hakları Beyannameşi Işığında İslâm'da çocuk Hakları, İstanbul, 1980.
- Çelik F. Edip, Milletlerarası Hukuk, İstanbul, 1975.
- Elmalılı H. Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, I-IX, İstanbul, 1971.
- Ebû Davud, es-Sünen I-V Hıms 1969.
- Fahreddin er-Râzi, Tefsiru'l-Kebir, I-XXX tarihsiz, Tahran.
- Günkan Ahmet, İslâm Kültürünün Garbi Medenileştirmesi, Ankara 1975.
- Heyet, İnsan Hakları (trc. Tanju Yunt) İstanbul 1978.
- Hamidullah Muhammed, Mucmuatu'l-Vesâiki's-Siyasiyye, Beyrut, 1969.
- İbn Abidin, Reddu'l-Muhtar, alâ Dürri'l-Muhtar I-V, Beyrut, tarihsiz.
- İbn Hacer, El-Metâlibu'l-Altıye I-IV, Mısır, tarihsiz.
- İbn Sa'd, et-Tabakâtu'l-Kübra I-VIII, Beyrut, tarihsiz.
- İbn Kesir, Tefsiru'l-Kur'an'ı-'Azım, I-IV, Beyrut, 1969.
- İbn Mâce, es-Sünen I-II, Mısır, tarihsiz.
- El-İsfehâni, ez-Zerid ila Mekârimi's-Şeria, Kahire, 1973.

- El-İsfehâni,
İsmail Hakkı İzmirli,
Kandehlevî,
El-Kâdi İyâz,
El-Kasâni,
Koçyiğit, Talat,
Koçyiğit, Talat,
Mehmet Vehbi Efendi,
Mustafa Mahmud,
Muhammed f. en-Nebhân,
El-Münziri,
Müslim es-Sahih,
en-Nesâi,
Nureddin el-Haysemi,
Okç M. Tayyib,
Önkâl Ahmet,
Ramazan Efendi,
Es-Suyuti,
Subhi eş-Sâlih,
Es-Süheylî er-Râvdu'l-Ünüf maahu es-Sire libn-i Hişâm, I-IV, Mısır.
Şah veliyyullâh,
eş-Şâtibi
eş-Şehristani
Ünal Tahsin,
Ankara,
et-Tirmizî,
el-Müfredât, fi garibi'l-Kur'an, Beyrut,
tarihsiz.
Yeni İlimi Kelâm, İstanbul, H. 1341.
Hadislerle Müslümanlık (trc. Ahmet
Muhtar vs.) I-V, İstanbul, 1977.
Eş-Şifâ I-II, Dimeşk, Mektebetu'l-
Farâbi, t.siz.
Bedâiu's-Sana' fi Tertebi's-Şerâi' I-VII,
Beyrut, 1974.
Hadis Tarihi Ankara, 1977.
Hadisçilerle Kelâmcılar Arasında
Münakaşalar, Ankara, 1969.
Hulâsetü'l-beyân fi Tefsiri'l-Kur'an, I-
XV, İstanbul, 1976.
Marksizm ve İslâm, Ankara, 1977.
İslâm Anayasa ve İdare
Hukukunun Genel Esasları, (trc.
Servet Armağan), İstanbul, 1980.
et-Terğîb ve't-Terhîb I-IV, Mısır, 1954.
I-V, Beyrut, tarihsiz.
es-Sünen, I-VIII, Mısır, 1964.
Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid
I-X Beyrut, 1982.
Bazı Hadis Meseleleri Üzerinde
Tetkikler, İstanbul, 1959.
Rasullullah'in İslâma Davet Metodu,
Konya, 1981.
Şerhun alâ Şerhi'l-Akâid, Basın Ofset,
İstanbul, 1965.
Tedribu'r-Râvi, I-II, Mısır, 1966.
Ulumu'l-Hadis, Beyrut, 1976.
Huccetu'l-Lâhi'l-Baliğa I-II, Beyrut,
tarihsiz.
el-Muvâfekât I-IV, Mısır, 1979.
el-Milel ve'n-Nihâl I-II, Kahire, 1975
Ofset.
Osmanlılarda Fazilet Mücadelesi,
1967.
es-sünen I-V, Beyrut, tarihsiz.